

(2), герой (2), баец (2), друг, дружба, пабрацім, непрыяцель, грамавержац, красамовец, дарадчык, тлумач, любімец, грэшнік, фашыст, ерэтык, камуніст. Выяўлены толькі дзве суадносныя пары: сябар (14) – сяброўка, сусед – суседка (3). Назоўнікі змоўшчыца, шчабятуха, весялуха, прасіцелька жаночага роду. І адзін назоўнік агульнага роду зануда. З гэтай групы часцей за ўсё паўтараецца слова сябар. Письменнік ужыў яго чатырнаццаць разоў. У сябрах М. Танк хоча бачыць сумленнасць, падтрымку і адданасць. У вершы «Я – не з тых» паэт піша, што лепшыя сябры – тыя, што заўсёды скажучь праўду: ... Я – не з тых, / Што вяртаюцца толькі / Да сяброў, / На хвалу непамерную шчодрых. / У мяне землякі / Слоў на вецер не кінуць. / Іх увага больш варта / За усіх красамоўцаў, / І карозія часу / Ёй не пагражае. Адпаведным словам жаночага роду сяброўка М. Танк называе песню: ... І радасна, / Калі мяне забываюць, / Бо толькі тады / Я магу сустрэцца / Са сваёй сяброўкаю – Песняй.

Група назваў рэлігійных герояў і міфічных істот адзіная, што змяшчае больш слоў жаночага роду, чым мужчынскага. Словы мужчынскага роду: Бог (7), чорт (2). Словы жаночага роду: вядзьмарка, ведзьма, русалка, муза, багіня, гасця-смерць. І гэта не дзіўна, бо раней лічылі, што жанчыны – гэта ўвасабленне прыгажосці, але яны нясуць з сабой спакусы, смерць усяму жывому і гібель героям. Адсюль і гісторыя пра вядзьмарку, якая накладвае заклёны, і пра русалку, якая прымушае маракоў збіцца з правільнага напрамку.

Група назваў асоб па полу і ўзросту, знешнасці, назвы самога чалавека складаецца з двух слоў мужчынскага роду: чалавек (3), мужык; двух слоў жаночага роду: маладзіца (2), жанчына; і двух слоў множнага ліку: людзі (6), дзяўчаты (3).

Самая малая група: назвы асоб па месцы жыхарства. У яе ўваходзіць толькі адно слова мужчынскага роду: чыліец.

Выкарыстоўваючы асабовыя назоўнікі, Максім Танк паказвае чалавека як тварца свайго жыцця і жыцця сваіх нашчадкаў. Паэт падкрэслівае, што чалавек павінен берачы вечныя каштоўнасці: любоў, дружбу, павагу да бацькоў, клапаціліваць пра дзяцей, сумленнасць, адданасць Радзіме і сваім ідэалам.

На роўных з асабовымі назоўнікамі мужчынскага роду письменнік выкарыстоўвае фемінітывы, напрыклад, сусед – суседка, сябар – сяброўка, паэт – паэтэса. Гэта сведчыць пра паважлівае стаўленне М. Танка да жанчын. Але ўсё ж у выданні змешчана значна больш асабовых назоўнікаў мужчынскага роду, чым жаночага. Гэта звязана з тым, што назоўнікамі мужчынскага роду абазначаюць таксама жанчын, калі гавораць аб прафесійнай дзейнасці чалавека. А ў іншых выпадках назоўнікі мужчынскага роду не маюць адпаведнікаў жаночага роду па **тэхнічных прычынах пры падрыхтоўцы выдання.**

ЛІТАРАТУРА

1. Арошка, М. М. Максім Танк: жыццё ў паэзіі / М. М. Арошка / АН БССР, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы; рэд. П. К. Дзюбайла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 272 с.
2. Асіпчук, А. М. Моўныя і кантэкстуальныя антонімы-назоўнікі ў паэзіі Максіма Танка / А. М. Асіпчук // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Неўрашэвічу : зб. навук. арт. : у 2 ч. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 6–8.
3. Вікіпедыя [Электронны рэсурс]. – рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Максім_Танк. – Дата доступу : 15.09.2018
4. Волкава, Г. Граматычная прадстаўленасць і стылістычная роля каляронімаў у паэзіі М. Танка / Г. Волкава // Триада бытця: слово–время–личность : сб. науч. ст. – Гомель, 2006. – С. 211–215
5. Дрыло, Я. А. Асаблівасці выкарыстання лексічных сродкаў выразнасці ў вершаваных казках / Я.А. Дрыло // IV Машеровские чтения: Междунар. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. – Витебск, 2010. – Т. 2. – С. 41–43.

6. Калеснік, У. А. Максім Танк: нарыс жыцця і творчасці / У. А. Калеснік. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 189 с.
7. Мікуліч, М. У. Паэзія рэчаіснасці: у свеце Максіма Танка / М. У. Мікуліч. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 126 с.
8. Парнас, Я. Р. Паэзія Максіма Танка ў музыцы / Я. Р. Парнас. – Мінск : Народная асвета, 1985. – № 11. – С. 46–49.
9. Рагойша, В. Дарога праз вернасць / В. Рагойша. – Мінск : Маладосць, 1979. – № 9. – С. 165–177.
10. Ралько, І. Верша новае жыццё / І. Ралько. – Мінск : Маладосць, 1963. – № 5. – С. 125–139.
11. Скіпар, Ю. Г. Антонімы ў творах Максіма Танка / Ю. Г. Скіпар // Слова ў мове, маўленні, тэксце : зб. навук. прац маладых вучоных-філолагаў. – Брэст, 2009. – С. 246–247.
12. Стохэль, У. Польская т. матыка ў творчасці Максіма Танка / У. Стохэль // Мост праз стагоддзі : зб. навук. прац ; пад рэд. М. Шаховіча. – Беласток, 1982. – С. 67–74.
13. Танк, М. Дарога, акаліхняя жытам / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1976. – 208 с.
14. Фядотава, А. А. Да лінгвістычнага аналізу верша М. Танка – «Мне пару крыл дало юнацтва» / А. А. Фядотава // Содружество наук, Барановичи-2007 : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Барановичи, 24–25 мая 2007. – Барановичи, 2007. – С. 227–228.

Базар Н. М. (Мінск, Беларусь)

КРАНАІЧНАЯ ФОРМА РЫТУРНЭЛЯ Ў ПАЭЗІІ ВІКТАРА ВАБІШЧЭВІЧА

Даследаванне функцыянавання пэўнага жанру ў літаратуры – адзін з галоўных момантаў у асэнсаванні праблем традыцыі і наватарства. Жанравы падыход дае магчымасць вывучаць творчасць канкрэтнага аўтара і вызначаць яго ўклад у развіццё нацыянальнай літаратуры. Жанравы ўзровень вывучэння тэксту дазваляе гаварыць пра «отношение, которое данный конкретный текст поддерживает с родовой категорией, к которой он принадлежит» [7, с. 54]. Даследчыца Н. Фацеева гэта называе «жанравай сувяззю тэкстаў» [8, с. 149], а Ж. Жанэт звяртае ўвагу найперш на «соотношение текста со своим архитектуром» [6, с. 470], праз які «текст включается в различные типы дискурса» [6, с. 470]. Французскі вучоны ў жанравай інтэртэкстуальнасці бачыць ігнараванне жанравых канонаў. Да яго думкі варта прыслухацца, бо сапраўды працэс трансфармацыі жанравай сістэмы ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. носіць інтэнсіўны характар. У беларускай літаратуры функцыянаваннем як цвёрдых жанравых форм, так і жанравымі кантамінацыямі ўвогуле займаліся і займаюцца навукоўцы В. Рагойша, Г. Адамовіч, І. Штэйнер, Л. Сінькова, М. Мішчанчук, Т. Барысюк, Я. Гарадніцкі і іншыя.

Вершаваныя здабыткі беларускіх паэтаў у жанры санета, трыялета, актавы, хоку, танка гавораць пра тое, што беларуская паэзія займае сёння годнае месца ў сусветнай паэзіі. Безумоўна, зварот да цвёрдых жанравых форм песна звязаны з праблемай нацыянальнай мовы і нацыянальнай літаратуры. Без развіцця мовы, якая з'яўляецца часткай духоўнай культуры народа, немагчыма ні развіццё нацыянальнай культуры, ні тым больш літаратуры. Канец ХХ – пачатак ХХІ ст. выклікаў вялікія зрухі ў розных сферах культурнага жыцця. Сучасныя паэты праводзяць шматлікія эксперыменты ў галіне вершаскладання: адбываецца засваенне новых жанравых форм, выпрацоўка адпаведнага стылю, манеры пісьма, трансфармацыя цвёрдых жанравых вершаформ. Яны актыўна імкнуча выпрацаваць індывідуальную манеру пісьма, стварыць адметны аўтарскі стыль. Сярод такіх варта згадаць паэта Віктара Вабішчэвіча, які сэнс жыцця бачыць у служэнні роднаму слову, матчынай мове, хоча, каб усе ведалі, што на ёй можна пісаць і класічныя паэтычныя формы.

Творы В. Вабішчэвіча дасканала апрацаваны і надзвычай змястоўныя. Па-майстэрску выкарыстоўвае аўтар магчымасці беларускага слова для стварэння яркіх

вобразаў, для перадачы тонкіх пачуццяў і глыбокіх разважанняў. Паэзія В. Вабішчэвіча характарызуецца ўменнем творцы карыстацца рознымі паэтычнымі формамі. У яго зборніках можна знайсці шмат вершаў, напісаных у кананічных формах. Гэта трыялет, эпітафія, верлібр, рытурнель. Спынімся на рытурнэлях паэта.

Вядома, што рытурнель узнік у італьянскай паэзіі і ў перакладзе азначае прыпеў. Рытурнель – верш з 3-х ці 4-х строф, напісаных трохрадкоўямі. У такім вершы рыфмуюцца толькі першы і трэці радок кожнага трохрадкоўя, прычым, першыя радкі кожнай страфы кароткія і, як правіла, складаюцца з аднаго слова. Закладзеная паэтам думка ў першых радках развіваецца ў наступных.

Рытурнэля ў беларускай паэзіі ў чыста італьянскай форме да В. Вабішчэвіча не было. Першы паэтычны зборнік «Чорны боль» з рытурнэлямі паэта выйшаў з друку ў 2003 г. Класічную форму рытурнэля захавалі вершы В. Вабішчэвіча «Вежы – войнаў сведкі», «Рытурнель Бараці», «Укрыжаванне...», «Рытурнель лёсу», «Чалавек у прыродзе» і іншыя.

«Вежы – войнаў сведкі // Вежы / Пільна глядзяць на гады і стагоддзі – // Бачаць здзічэлыя межы. // Войнаў / Чорных, ліхіх, ненажэрных і дымных / З кожнага зараз даволі. // Сведкі // Гінуць ад думак ахвяры і ката, / Жыць застаюцца так рэдка...» [5, с. 42].

Тэматычны дыяпазон рытурнэляў В. Вабішчэвіча даволі шырокі: філасофскія погляды паэта, гісторыя народа і захапленне навакольным асяроддзем. Напрыклад, рытурнель «Крэва»: «Крэва... / Семя лёсу? Семя здрады? / Разгалосся з Крэва дрэва. // Голас... / Слова цемры? Слова шчасця? / Меч над вокам, тонкі волас. // Космас... / Не прастора і не глыбы. / Гэта наш найлепшы роспіс» [3, с. 39].

Большасць рытурнэляў паэта складаюцца з трох строф, напісаных трохрадкоўямі. Першыя радкі кожнага трохрадкоўя ўтрымліваюць адно слова і рыфмуюцца з трэцім радком.

Вершы «Наіўная мелодыя Тасканы» і «Мроі» В. Вабішчэвіч лічыць рытурнэлямі, хая тут з аднаго слова складаецца трэці радок, а не першы, і рыфмуюцца 1-ы і 2-гі радкі, а не 1-ы і 3-ці. «Зялёнае сонца над белай пустыняй, / Абуджаны звон над забытай святыняй – / Вясна. // Блакітная кветка заснула на снезе, / Прабігае сэрца на лютым абрэзе – / Спакой. // Пунсовае ранне, ружовыя хвалі, / І лёс непахісны кладзецца на шалі – / Прастор. // Вандроўнік ідзе па дзядулевай сцежцы / Насустрэч слязам і лагоднай усмешцы – / Да зор» [5, с. 38] («Мроі»).

Калі верш «Мроі» мае чатыры страфы, што адпавядае класічнай структуры рытурнэля, то верш «Наіўная мелодыя Тасканы» мае дзевяць строф, што супярэчыць класічнай будове гэтага верша. Разам з тым тут варта згадаць адну акалічнасць: у вершы «Наіўная мелодыя Тасканы» ёсць тры дзевяцірадковыя страфы, кожная з якіх складаецца з трох трохрадкавых строф, выступаючы такім чынам як асобны рытурнель. Прычым, думка, закладзеная у кожным папярэднім дзевяцірадкоўі, працягваецца ў наступным. Мы назіраем такім чынам навацыі паэта ў тэхніцы вершаскладання, здольныя выклікаць каларывую гаму пачуццяў.

В. Вабішчэвіч стаў першым беларускім паэтам, які засяў і класічную італьянскую цвёрдую форму верша рытурнель і надаў ёй нацыянальны каларыт. Сучасны майстар плённа працягвае паэтычныя здабыткі сваіх папярэднікаў, чым пашырае жанравыя магчымасці беларускага вершаскладання.

ЛІТАРАТУРА

1. Багдановіч, М. Выбраныя творы / М. Багдановіч. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1996. – 494 с.
2. Вабішчэвіч, В. В. Кахаю і люблю / В. В. Вабішчэвіч. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 80 с.
3. Вабішчэвіч, В. В. Orbi / В. В. Вабішчэвіч. – Мінск : Канфілда, 2012. – 104 с.
4. Вабішчэвіч, В. В. Уражанне / В. В. Вабішчэвіч. – Мінск : Кнігазбор, 2009. – 60 с.

5. Вабішчэвіч, В. В. Чорны боль / В. В. Вабішчэвіч. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 64 с.
6. Женетт, Ж. Фигуры : в 2 т. / Ж. Женетт ; пер. с франц ; под ред. С. Зенкина. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 472 с.
7. Пьеге-Гро, Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 240 с.
8. Фатеева, Н. А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – М. : КомКнига, 2007. – 282 с.

Балуц Т. В., Чуханова А. В. (Мінск, Беларусь)

ДИХОТОМИЯ «СВОЙ – ЧУЖОЙ» В НАИВНОМ СОЗНАНИИ РУССКОГО НАРОДА

Согласно антропологическому подходу, признанному одним из доминирующих в лингвистической науке на рубеже XX–XXI веков, центральной фигурой языкового сознания выступает человек. Исследование субъекта сквозь призму языка, определение его места в культурной среде возможно в рамках универсальных оппозиций. Одной из таких древнейших дихотомий, присущих наивному мировосприятию, является «свой – чужой», которая, отражая бинарность устройства мира, «членил представленное о нем на два полюса: проводит грань между миром, воспринимаемым носителем языкового сознания как «свой», близкий, безопасный, оцениваемый положительно, и миром, оцениваемым как «чужой», плохой, опасный» [2, с. 3].

Проблема противопоставления себя, «своих» всему остальному миру – другим, «чужим» – является универсальной, базовой для любой культуры, поскольку лежит в основе самоопределения, самоидентификации народа и имеет вневременной характер. Она свойственна человеческому обществу в любую историческую эпоху (на что указывал в свое время еще Э. Бенвенист) [3], при этом семантическая наполняемость границ «своего» и «чужого» у разных народов не является одинаковой и не остается неизменной. Это обусловлено системой ценностей и нормами поведения и морали, свойственными представителям определенной культуры.

Возникшая на заре развития цивилизации, дихотомия «свой – чужой» неоднократно попадала в поле зрения ученых разных областей знаний, однако первостепенное место в ее исследовании принадлежит ученым-лингвистам. К описанию особенностей мифологического типа оппозиции «свой – чужой» обращались А. Н. Афанасьев, А. Н. Веселовский, А. Ф. Лосев, А. А. Потебня, Я. В. Пропп, В. Н. Топоров и др. Проблема «своего» и «чужого» как бинарная оппозиция изучалась А. Я. Гуревичем, А. Н. Серебренниковой, Т. В. Цивьяном; в лингвокультурологическом аспекте – в работах Н. Ф. Алефиренко, И. С. Выходцевой, В. И. Карасика, М. Л. Петровой, Ю. С. Степанова и др.

Несмотря на то, что дихотомия «свой – чужой» довольно-таки широко представлена в научных исследованиях разных научных направлений и школ, отдельные аспекты не попали в поле зрения ученых, в частности малоизученной оказалась оппозиция «свой – чужой» в русской наивной картине мира. Цель данной статьи заключается в выявлении особенностей концептуализации мира сквозь призму указанной дихотомии, получившей отражение в русской паремииологии; в определении семантики «свойственности – чуждости» и языковых средств ее репрезентации. Материалом для исследования послужили пословицы и поговорки с компонентами «свой», «чужой», извлеченные из сборника «Пословицы и поговорки русского народа» В. Дала.

Оппозиция «свой – чужой», лежащая в основе обработки знаний о мире и являющаяся знаковой и культурно-специфической по своей природе, по-разному реализу-